

II. Podstawowa terminologia, charakterystyka polskiej fleksji

Flektyw: pojedynczy morfem fleksyjny lub ciąg morfemów fleksyjnych, które spełniają funkcję wykładników kategorii morfologicznej. W języku polskim ma flektyw najczęściej formę końcówki fleksyjnej.

Osobliwe sytuacje:

- 1) forma fleksyjna zawiera 2 końcówki fleksyjne (w przypadku analitycznych form fleksyjnych):

będ-ę mieszkał-a
będ-ę mieszkał-0
będ-q chcieli-i

-ę/-q – wykładnik kategorii osoby i liczby
-a/-0/-i – wykładnik kategorii liczby i rodzaju

- 2) częścią flektywu może być także morfem rdzenny:

będ-ę mieszkał
będ – wykładnik kategorii czasu

- 3) przed końcówką fleksyjną może wystąpić afiks formotwórczy (tematotwórczy):

Amerykan-in-owi
pogań-in-a
muze-um-0
pisz-qc-ego

- 4) końcówka fleksyjna może mieć ruchomy charakter (np. końcówki osobowe czasowników: *-m*, *-ś*, *-śmy*, *-ście*):

czytałaś → *tyś* czytała
czytaliśmy → *myśmy* czytali
czytaliście → *wyście* czytali

Kończówka fleksyjna może występować w różnych wariantach. Różnica pomiędzy takimi wariantami ma charakter fonologiczny. O warianty (alternanty) końcówki fleksyjnej chodzi jedynie w przypadku, gdy są fonologicznie różne formy umotywowane morfologicznie:

now-ymi : *tań-imi*
kobiet-y, *prac-y* : *cioc-i*, *kość-i*
gdym był : *jużem był*

Końcówki izofunkcyjne: wyrażają identyczną funkcję morfologiczną, jednak różnice fonologiczne między nimi nie można wyjaśnić na podstawie reguł morfologicznych:

D. lp. rzeczowników męskich:

-a	<i>studenta, psa</i>
-u	<i>stołu</i>
-i/-y	<i>kaleki, kolegi, starosty</i>

Forma fleksyjna może dopuszczać 2 końcówki izofunkcyjne (końcówki równoległe):

dń-i / dń-e
pisarz-y / pisarz-ów

Wykładniki kategorii morfologicznych

- proste** – dany morf jest wykładnikiem tylko 1 wartości danej kategorii morfologicznej
  - typ wykładnika spotykany w językach aglutynacyjnych (1 morf gramatyczny = 1 wartość danej kategorii morfologicznej), w językach fleksyjnych występuje rzadko
  - w języku polskim ten typ wykładnika reprezentuje morf trybu przypuszczającego *by* (nie jest wykładnikiem żadnej innej kategorii morfologicznej)

pisal-by-m
pisali-by-śmy

- skumulowane** – morf jest jednocześnie wykładnikiem kilku kategorii morfologicznych (końcówki gramatyczne w języku polskim mają w większości przypadków charakter wykładników skumulowanych)
  - typ charakterystyczny dla języków fleksyjnych
  - końcówki rzeczowników wyrażają jednocześnie przypadek i liczbę
  - końcówki przymiotników wyrażają jednocześnie rodzaj, przypadek i liczbę
  - końcówki osobowe czasowników wyrażają jednocześnie osobę i liczbę

<i>do dom-u</i>	-u	<i>D./Ms., lp.</i>
<i>now-ego kolegę</i>	-ego	<i>r.m.żyw., B., lp.</i>
<i>pisz-ą</i>	-ą	<i>3. os., lm.</i>

- nieciągłe** – równocześnie dwa morfy tej samej formy tekstowej spełniają wspólnie funkcję wykładnika danej kategorii morfologicznej

<i>pisa-l-e-m</i>	-e	rodzaj (<i>m.</i>) + liczba (<i>lp.</i>)
	-m	osoba (<i>I.</i>) + liczba (<i>lp.</i>)
<i>pisa-l-a-m</i>	-a	rodzaj (<i>ż.</i>) + liczba (<i>lp.</i>)
	-m	osoba (<i>I.</i>) + liczba (<i>lp.</i>)
<i>pisa-l-i-śmy</i>	-i	rodzaj (<i>mos.</i>) + liczba (<i>lm.</i>)
	-śmy	osoba (<i>I.</i>) + liczba (<i>lm.</i>)
<i>pisa-l-y-śmy</i>	-y	rodzaj (<i>nmos.</i>) + liczba (<i>lm.</i>)
	-śmy	osoba (<i>I.</i>) + liczba (<i>lm.</i>)

Paradygmat fleksyjny

Paradygmat fleksyjny: zbiór form fleksyjnych leksemu wraz z formami tekstowymi przypisanymi każdemu flektemowi; różni się dwa typy paradygmatu fleksyjnego:

a) **paradygmat funkcjonalny:** zbiór flektemów

Paradygmat funkcjonalny rzeczownika <i>student</i>	
lp.	lm.
<i>M.</i>	<i>M.</i>
<i>D.</i>	<i>D.</i>
<i>C.</i>	<i>C.</i>
<i>B.</i>	<i>B.</i>
<i>N.</i>	<i>N.</i>
<i>Ms.</i>	<i>Ms.</i>
<i>W.</i>	<i>W.</i>

b) **paradygmat formalny:** zbiór form tekstowych

Paradygmat formalny rzeczownika <i>student</i>		
	lp.	lm.
M.	<i>student</i>	<i>studenci</i>
D.	<i>studenta</i>	<i>studentów</i>
C.	<i>studentowi</i>	<i>studentom</i>
B.	<i>studenta</i>	<i>studentów</i>
N.	<i>studentem</i>	<i>studentami</i>
Ms.	<i>studencie</i>	<i>studentach</i>
W.	<i>studencie</i>	<i>studenci</i>

Paradygmat funkcjonalny może być:

a) **zupelny**

- zawiera wszystkie możliwe wartości wszystkich kategorii fleksyjnych, które przysługują leksemowi danej części mowy (rzeczownik → *przypadek, liczba*; przymiotnik → *przypadek, liczba, rodzaj*; czasownik → *czas, tryb*, ewentualnie *osoba* – czasowniki osobowe, *strona* – czasowniki przechodnie)

b) **niezupelny** (zredukowany)

- brak którejs z możliwych kategorii fleksyjnych przysługujących leksemowi danej części mowy
  - paradygmat zredukowany o daną kategorię fleksyjną
    - pluralia i singularia tantum (brak kategorii liczby)
    - zaimek *się* (brak kategorii liczby)
    - czasowniki typu *brakować* (brak kategorii osoby, aspektu i strony)
    - czasowniki typu *świtać, grzmieć* (brak kategorii osoby)
- brak co najmniej jednej wartości z możliwych kategorii fleksyjnych przysługujących leksemowi danej części mowy

Morfologia współczesnego języka polskiego II
Paradymatyka fleksyjna
Prezentacja e-learningowa

→ paradygmat niepełny ze względu na daną kategorię fleksyjną

- zaimek *się* (brak mianownika w obrębie kategorii przypadka)
- czasownik *brakować* (brak rozkaźnika w obrębie kategorii trybu)
- czasownik nieosobowy *można* (brak rozkaźnika w obrębie kategorii trybu)

Paradygmat formalny może być:

a) niedefektywny

- zawiera pełny zestaw form fleksyjnych (pełny zestaw wykładników morfologicznych, czyli morfów fleksyjnych)

b) defektywny

- brak w nim morfologicznych wykładników (morfów fleksyjnych) którejs z kategorii fleksyjnych

c) zerowy

- wszystkie formy fleksyjne są synkretyczne (brak formalnego rozróżnienia funkcjonalnie różnych form fleksyjnych); jedna forma tekstowa reprezentuje wszystkie formy fleksyjne w danym paradygmacie
- leksem o zerowym paradygmacie formalnym jest leksemem nieodmiennym (*ambitus, argot, attaché, atelier, biennale, boa, chow-chow, dingo, dżudo/judo, frotté, guru, kamikadze, kiwi, pali, pepsi, rodeo, tse-tse, zebu...*)

Zerowy paradygmat formalny rzeczownika <i>atelier</i>		
	lp.	lm.
M.	<i>atelier</i>	<i>atelier</i>
D.	<i>atelier</i>	<i>atelier</i>
C.	<i>atelier</i>	<i>atelier</i>
B.	<i>atelier</i>	<i>atelier</i>
N.	<i>atelier</i>	<i>atelier</i>
Ms.	<i>atelier</i>	<i>atelier</i>
W.	<i>atelier</i>	<i>atelier</i>

- **UWAGA!** leksemy nieodmienne mają zupełny paradygmat formalny (jedna forma tekstowa reprezentuje wszystkie formy fleksyjne i pełni wszystkie funkcje gramatyczne – w kontekście łatwo je rozpoznać)

Paradygmat funkcjonalny rzeczownika <i>attaché</i>		
lp.	lm.	
M.	M.	<i>W pierwszym rządzie siedzi polski attaché.</i> <i>W pierwszym rządzie siedzą polscy attaché.</i>
D.	D.	<i>Nie znam żadnego polskiego attaché.</i> <i>Nie znam żadnych polskich attaché.</i>
C.	C.	<i>Trzeba o tym powiedzieć polskiemu attaché.</i> <i>Trzeba o tym powiedzieć polskim attaché.</i>
B.	B.	<i>Widzę polskiego attaché.</i> <i>Widzę polskich attaché.</i>
N.	N.	<i>Spotkałem się z polskim attaché.</i> <i>Spotkałem się z polskimi attaché.</i>
Ms.	Ms.	<i>Rozmawiałem o polskim attaché.</i> <i>Rozmawiałem o polskich attaché.</i>
W.	W.	<i>Drogi attaché, niech pan nie zapomni o nas.</i> <i>Drodzy attaché, niech panowie nie zapomną o nas.</i>

Typy fleksji

Fleksję można podzielić na dwa typy:

- a) **koniugacja** – fleksja czasowników i predykatywów oparta na kategoriach morfologicznych czasu, trybu i osoby
- b) **deklinacja** – fleksja imion (rzeczowników, przymiotników i liczebników) i imiennych form czasowników (imiesłowy przymiotnikowe) oparta na kategorii morfologicznej przypadka

Paradygmaty koniugacyjne dzieli się:

- ze względu na strukturę paradygmatu funkcjonalnego na:

- a) **paradygmaty osobowe**: paradygmaty funkcjonalne pełne w zakresie osoby i liczby (*czytać, malować, dzwonić, walczyć, zajmować się...*)
- b) **paradygmaty nieosobowe**: paradygmaty funkcjonalne niezupełne w zakresie osoby (tylko forma 3. os. lp.), liczby (tylko lp.), trybu (brak trybu rozkazującego) i strony (brak strony biernej) (*brakować, grzmieć, należy, świtać, trzeba, warto...*)

- ze względu na budowę paradygmatu formalnego na:

- a) **paradygmaty syntetyczno-analityczne**: paradygmaty zawierające formy tekstowe syntetyczne i analityczne (*czytam, czytał-em, będę czytać; świta, świtało, będzie świtać; można, można było, można by, będzie można*)
- b) **paradygmaty analityczne**: paradygmaty predykatywów nieosobowych zawierające tylko formy analityczne

<i>(jest) widać</i>	<i>było widać</i>	<i>będzie widać</i>
<i>(jest) słychać</i>	<i>było słychać</i>	<i>będzie słychać</i>
<i>(jest) czuć</i>	<i>było czuć</i>	<i>będzie czuć</i>
<i>(jest) znać</i>	<i>było znać</i>	<i>będzie znać</i>

Widać po jego minie, że coś przykrego się wydarzyło.

*Z sąsiedniego mieszkania **było słychać** muzykę.*

***Czuć** od niego wódkę.*

*Od razu **znać** fachową rękę.*

Paradygmaty deklinacyjne dzieli się według konstytutywnych kategorii morfologicznych dla danego paradygmatu funkcjonalnego na:

- a) **paradygmat rzeczownikowy**:
  - oparty na kategorii przypadka i liczby
  - zawiera typowy zestaw wykładników (końcówek fleksyjnych)
  - tematy fleksyjne są w większości przypadków niesupletywne
- b) **paradygmat zaimkowy**:
  - oparty na kategorii przypadka
  - wysoki stopień supletywizmu

- zawiera także morfologicznie niepodzielne formy (skumulowane wykładniki znaczenia leksykalnego i gramatycznego, np. *ja, ty, my, wy, się*)
- c) **paradygmat liczebnikowy:**
  - oparty na kategorii przypadku i rodzaju
  - bogaty synkretyzm form
- d) **paradygmat przymiotnikowy:**
  - oparty na kategorii przypadku, liczby i rodzaju
  - bogaty synkretyzm form
  - zawiera typowy zestaw wykładników (końcówek fleksyjnych)

Następujący temat:

Rzeczownik, paradygmat rzeczownikowy